

A női gyermekvállalási életkor változása és regionális mintázatai az Európai Unióban

Bevezető

Korábbi tanulmányunkban (Bali 2022) nagymintás ifjúságkutatások adatbázisainak másodelemzése nyomán azzal a kérdéssel foglalkoztunk, hogy mely tényezők hatására tolódott ki Magyarországon az első gyermek vállalásának életkora az elmúlt évtizedekben. Mostani tanulmányunk nagymintás Európai Unió demográfiai kutatások eredményeit elemzi arra a kérdésre fókuszálva, időben (2001 és 2021 között) és térben (Európai országok és térségek összevetésében) hogyan alakult a női gyermekvállalási életkor. Ez az adat, ha nem is kizárólagosan, de jelentősen hat a termékenységre, vagyis az egy nőre jutó gyermekszületek számára, továbbá a népesedést befolyásoló egyéb mutatókkal is összefüggésbe hozható (pl. házasságkötési korrallal vagy a szülői ház elhagyásának életkorával).

Az eltérő demográfiai jellemzők vizsgálata rávilágít a népességnövekedés okaira és feltárja a helyi politikai intézkedések hatásait. A termékenységre jelentősen eltérő lehet különböző területek között, akár egy országon belül is. A termékenységi trendek összefüggnek a gazdasági és társadalmi folyamatokkal, például a munkaerőpiaci helyzettel és a családtámogatási rendszerrel (Basten et al. 2012). A gyermekvállalást ösztönző támogatásokat a Hungarostudy felmérés szerint a megkérdezettek fontosnak tartják. Ennek megítélése nem függ a megkérdezettek nemétől, korától, iskolai végzettségétől vagy foglalkozási státuszától. Azonban az átlagnál fontosabbnak tartják ezeket a támogatásokat a gyermekesek, a gyermekvállalás előtt állók, az átlagosnál jobb körülmények között élők és azok, akik párkapcsolatban vannak, de nem élnek együtt (Nyírády et al. 2022).

Az európai értékmérő (EVS) fontos információforrások az európaiak értékorientációjáról, valamint azok időbeli változásáról. Az EVS-ek 1981 óta számos európai országban végzett, ismét-

lődő keresztmetszeti felmérések. Az attitűdök és értékek mérése számos területre kiterjed: többek között a házasság és a család, a nemek közötti egyenlőség, a vallás, a polgári erkölcs és etika, a politikai preferenciák, az intézményekbe vetett bizalom, a kisebbségekkel szembeni tolerancia, valamint az egyéni autonómia kérdésköréit vizsgálja. Az EVS információt szolgáltat a válaszadók lakóhelye szerinti régióról, ezért az adatok lehetőséget nyújtanak a területi elemzéshez (Arpino-Tavares 2013).

Az ENSZ először 2015-ben készített hivatalos népesség-előrejelzést a világ országaira kitekintve. A népesség-előrejelzések fontos információkkal szolgálhatnak a jövőbeli népességgel kapcsolatos kérdések megválaszolásához, beleértve az öregedő társadalmat, a munkaerő-kínálatot vagy a várható gazdasági folyamatokat. Népesség-előrejelzéseket szubnacionális közigazgatási egységekre, például tartományokra, államokra, megyékre, régiókra vagy járásokra lehet vetíteni. Ezeket jellemzően a nemzeti vagy szubnacionális szintű politikai szereplők és döntéshozók használják (@evčíková et al. 2018). A termékenység szubnacionális térbeli változásait egyrészt a meglévő kulturális, társadalmi és gazdasági tényezők alakítják, valamint külső hatások is befolyásolják. Európai kontextusban vizsgálva, az európai integráció és a globalizáció jelentős szerepet játszott a kultúrák, gazdaságok, és társadalmi normák homogenizálásában (Basten et al. 2012). Sok esetben a szubnacionális régiók a történelmi identitásuk és integritásuk megőrzéséért küzdenek országukban és Európa egészén belül. A családalapítási és termékenységi magatartás az elmúlt évtizedekben egyéni szinten is diverzifikálódott. Ebben a környezetben a termékenység regionális különbségeinek kérdése a makroregionális konvergencia ellenére továbbra is napirenden van. (Basten et al. 2012).

A gyermekvállalás női átlagéletkora (tér- és időfaktorban)

A 20. század második felében Európában a termékenységi szint csökkenésével párhuzamosan az első gyermek vállalásának átlagos életkora is emelkedett. Az 1960-as és '70-es években a nők jellemzően a húszas éveik elején, közepén szültek először, míg a posztoszocialista országokban ez még korábban történt. A gyermekvállalási életkor kitolódása a '80-as években kezdődött, a posztoszocialista országokban pedig a '90-es években (Engler-Pári 2022). A férfiak gyermekvállalási életkora magasabb a nőknél, így ők később alapítanak a családot. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy az életkori halasztás kevesebb tervezett gyermeket eredményez, és fordítva sem igaz, hogy a korai családalapítás nagyobb termékenységgel jár együtt. A termékenységi viselkedés változása mellett a házasságon kívüli gyermekvállalás és a partnerkapcsolatok új formái is szerepet játszanak a változásban (Engler-Pári 2022).

Az első gyermek vállalásának női átlagéletkora az elmúlt harminc évben mindegyik tagállamban emelkedő tendenciát mutat, az Európai Unió átlagéletkora a 2013-as 28,8-ról 2021-re 29,7 évre emelkedett. A legutóbbi húsz év változásában megállapítható, hogy Franciaországban egy évvel, míg Észtországban és Litvániában négy évvel később vállalják első gyermeküket a nők. Abszolút értéket nézve Olaszországban és Spanyolországban átlagosan 31,6 évesen lesznek a nők édesanyák, míg Bulgáriában 26,5 évesen. A 40 évesnél idősebb anyák részesedése az Európai Unióban

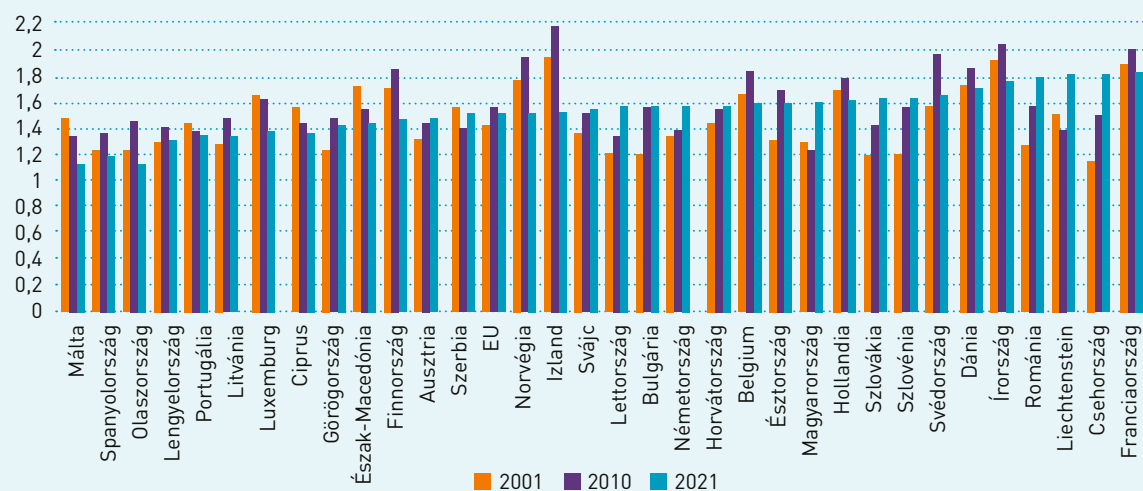
az élveszületések közül 2001-ben még 2,4% volt, ami 2021-re 5,7%-ra növekedett. Tagállami szinten vizsgálva 2001 és 2021 között a 40 év felett gyermeket vállalók aránya minden országban nőtt. 2021-ben Spanyolországban volt a legnagyobb a 40 évesnél idősebb korban gyermeket vállalók aránya (az élveszületések 10,7%-a), hasonlóan magas aránnyal Görögország (9,7%), Olaszország (8,7%), Portugália (8,5%) és Írország (8,4%) következik. A legalacsonyabb arányban Romániában és Litvániában vállaltak gyermeket a 40 év felettiek (3,3-3,3%) (Eurostat 2022). A női gyermekvállalási életkor változásának kérdését csak úgy értelmezhetjük, ha általában is foglalkozunk a gyermekvállalás regionális különbségeivel, illetve az ezekre ható tényezőkkel.

Regionális különbségek az EU országainak gyermekvállalási gyakorlataiban

Az Eurostat adatai szerint 2001 és 2021 között az Európai Unióban az élveszületések abszolút száma folyamatosan csökkent, hiszen egyre csökkent a szülőképés korú nők száma is. Azonban a teljes termékenységi arányszám (TTA), azaz egy nőre jutó születések száma inkább ingadozó értéket mutat. 2001-ben 1,43 élveszületés jutott átlagosan egy nőre az Európai Unióban. 2010-ig ez az érték enyhén növekedett 1,57-re, majd 2013-ban 1,51-re csökkent. 2016-ra ismét növekedett 1,57-re, majd 2020-ban újból 1,50-re csökkent. 2021-ben pedig 1,53 volt az Európai Unió átlag.

1. ábra: Teljes termékenységi arányszám Európa kiválasztott országaiban (2001;2010;2021)

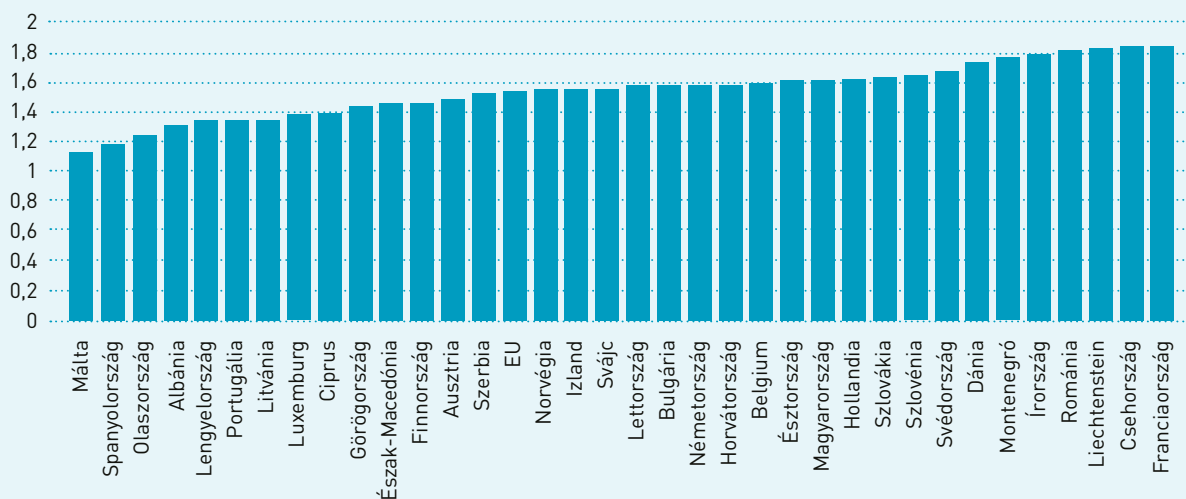
Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

A termékenység mértéke jelentősen változik regionális és országos szinten. Meghatározóak ebben a gazdasági, társadalmi és demográfiai tényezők is (Campisi et al. 2020). A tagállamok közül 2021-ben egy sem érte el a népesség biztos, belső reprodukciójához – tehát nem külső migráció útján biztosított – szükséges 2,1-es szintet. A termékenységben élen járó országok az 1,8-as értéket tudták kicsivel felülmúlni (Franciaországban 1,84, Csehországban 1,83 és Romániában 1,81 volt a teljes termékenységi arányszám). A másik „végletet” azok

a tagállamok jelentették, ahol 1,3 alatt maradt a termékenységi szint (Máltán 1,13, Spanyolországban 1,19 és Olaszországban 1,25). A 2001 és 2021 közötti időszakban a teljes termékenységi arányszám legnagyobb csökkenését Máltán (2001-ben 1,48, 2021-ben 1,13), Luxemburgban (1,66-ról 1,38-ra) és Finnországban (1,73-ról 1,46-ra) figyelték meg, míg a legnagyobb növekedést Csehországban (2001-ben 1,15, 2021-ben 1,83) és Romániában (2001-ben 1,27, 2021-ben 1,81) tapasztalták (Eurostat 2022).

2. ábra: Teljes termékenységi arányszám (2021) - Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

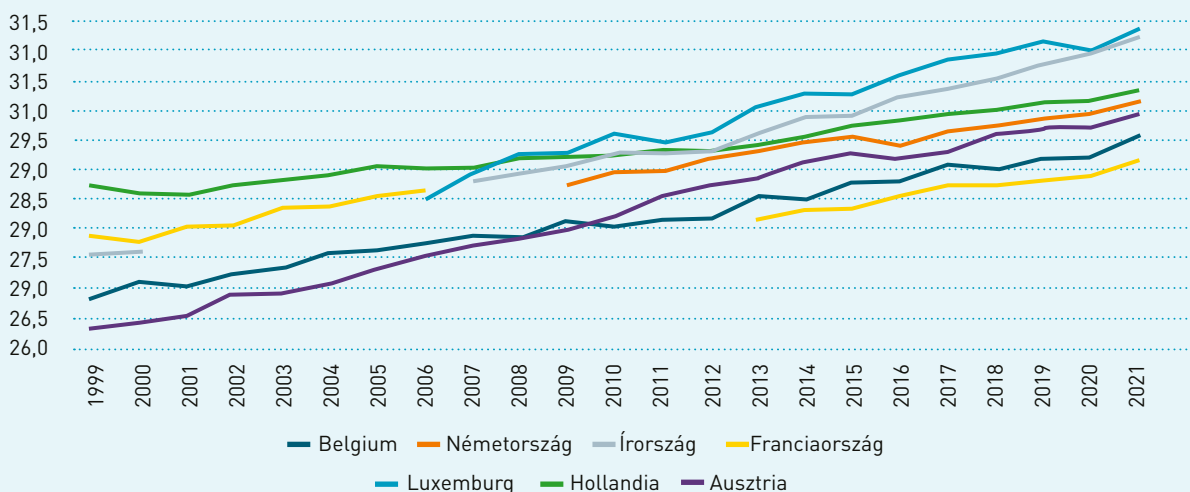

Nyugat-európai gyermekvállalási mintázat

Az ausztriai, németországi és svájci gyermekvállalási trendben jelentős területi különbségek vannak,

melyeket gazdasági, társadalmi és kulturális tényezők befolyásolnak (Basten et al. 2012).

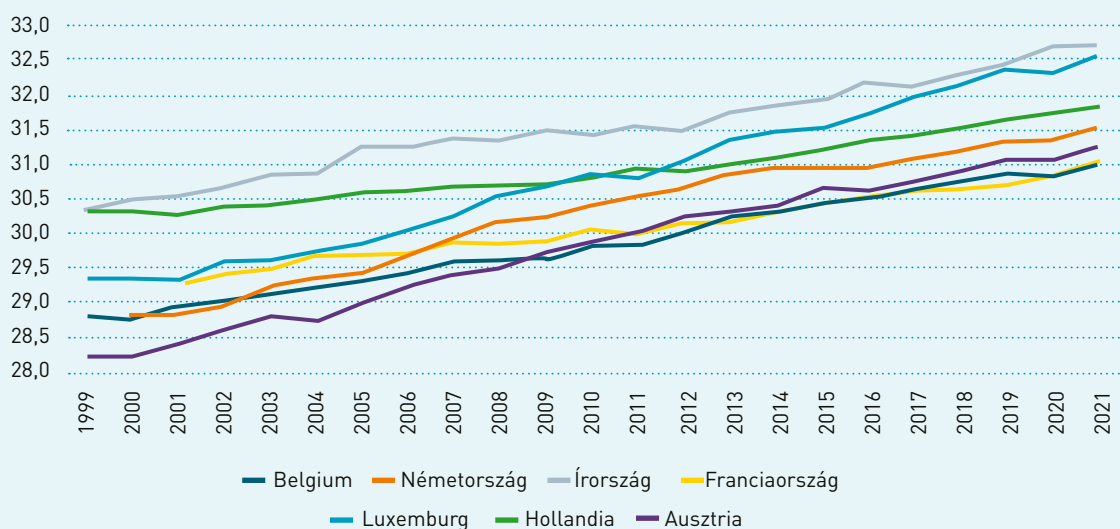
3. ábra: Első gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Nyugat-Európában
Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

A skandináv országokban és az Egyesült Államokban a termékenység szintje stabilizálódott vagy nőtt, míg Nyugat-Európában, Ausztráliában és Új-Zélandon a termékenység csökkenése volt a jellemző. Az 1960-as években született nők körében az angolszász országokban, valamint Nyugat- és Észak-Európában volt a legmagasabb termékenység és a nagycsaládosok aránya is ezekben az országokban volt a legmagasabb. Angliában, Walesben, valamint az Egyesült Államokban viszonylag magas volt az átlagos termékenységi szint, de iskolai végzettség szerint jelentős eltérés volt megfigyelhető. Az egyetemi végzettséggel rendelkező nők viszonylag nagy arányban gyermektelenek maradtak, míg az alacsonyabb végzettségűek körében gyakori volt az akár három vagy annál több gyermek vállalása is. Ez részben a nem tervezett terhességek magasabb arányával is magyarázható (Zeman et al. 2018).

A német nyelvterületen polarizálttá vált a társadalom a gyermekvállalás szempontjából, ennek köszönhetően a gyermektelenség és az akár a három vagy több gyermek vállalása egymással párhuzamosan jelentkezik. A német nyelvterületen jelentkező társadalmi elvárások alapján az anyának a kisgyermekével otthon kell maradnia, különben árt a gyermek fejlődésének, és ezzel összhangban a három évnél fiatalabbak számára csak korlátozott számban van lehetőség állami gyermekgondozási ellátás igénybevételére. Ez alól kivétel az egykori Kelet-Németország területe, ahol más hagyománya alakult ki a gyermekgondozásnak. Ez a munkaerőpiaci hátrány Németországban a nők esetén olyan jelentős, hogy kialakult a gyermektelenségnek az elfogadottsága, valamint népszerűvé vált a „kis családméret-ideál” modell is (Zeman et al. 2018).

4. ábra: Gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Nyugat-Európában
Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

Az alacsony termékenységű országokban az 1940 és 1955 között született nők esetében csökkent a kettőnél több gyermeket vállalók aránya, ami a termékenység csökkenésével járt. Ez a folyamat játszódott le Írországon, Spanyolországban és Kelet-Ázsiában is. Ezzel szemben Nyugat-Németországban, Svájcban és Hollandiában növekedett a gyermeket egyáltalán nem vállalók aránya. Az 1955 és 1970 között született nők körében a legtöbb régióban lelassult a termékenység csök-

kenésének üteme. Kivétel volt ez alól Dél- és Közép-Európa, ahol a korábbi szinten folytatódott a termékenységszökkenés, valamint Kelet-Európa, ahol pedig felgyorsult a termékenységszökkenés, összefüggésben a rendszerváltozás okozta társadalmi és gazdasági változásokkal (Zeman et al. 2018).

Országos és regionális szinten eltérés mutatkozott abban, hogy mi okozta a nagyon alacsony termékenységi értékeket. Kelet- és Közép-Európa országai

esetében a termékenység csökkenését elsősorban a másodszülöttek számának csökkenése okozta, míg Németországban, Ausztriában, Svájcban, Dél-

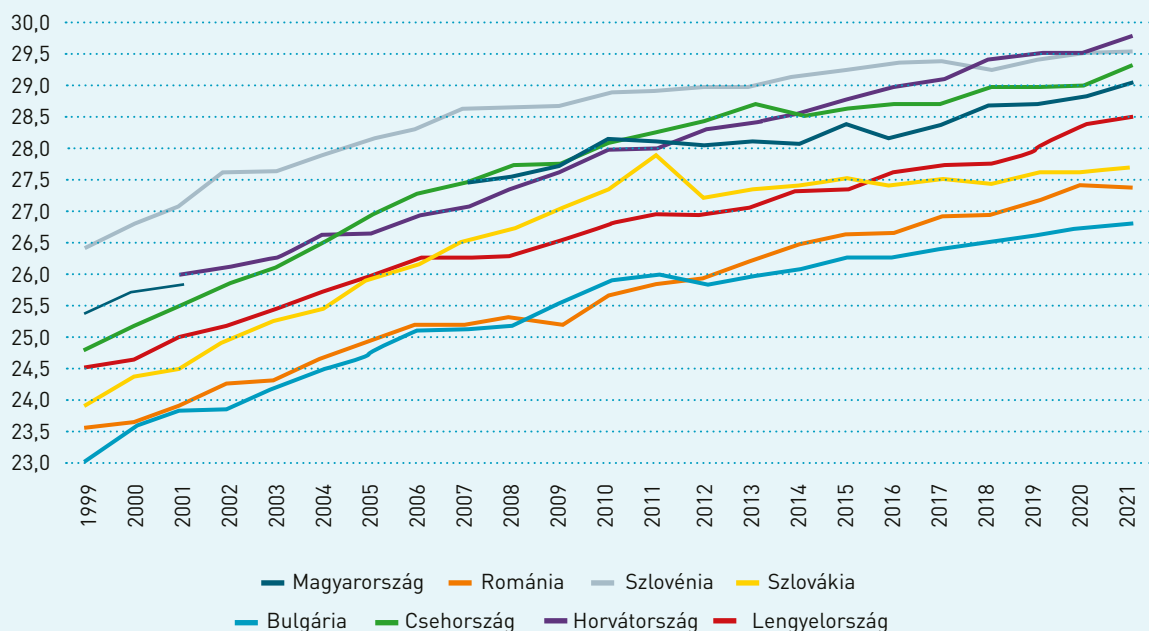
Európában és Kelet-Ázsiában inkább az elsőszülések számának csökkenése volt a meghatározó (Zeman et al. 2018).

Kelet-közép-európai gyermekvállalási trendek

Kelet- és Közép-Európában a termékenység csökkenés oka nem a gyermektelenség, hanem a másod-

dik és harmadik gyermek megszületésének elmaradása.

5. ábra: Első gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Kelet-Közép-Európában
Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

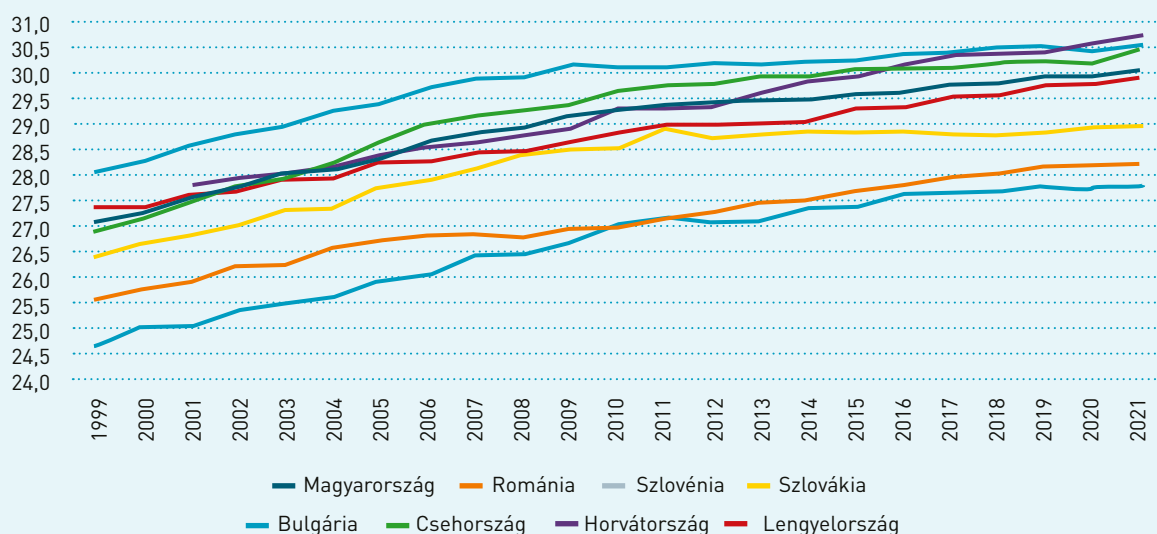

A gyermektelenségnek ugyanis negatív társadalmi megítélése van. Különösen a magas iskolai végzettséggel rendelkező nők esetében fordul elő, hogy csak egy gyermeket vállalnak, mert szeretnének megfelelni az anyává válás társadalmi normájának, ugyanakkor ezzel a döntésükkel csökkentik a teljes munkaidőben történő munkavégzés, a gyermeknevelés és a háztartási feladatok ellátásának elkerülhetetlen kettős terhét (Zeman et al. 2018). Ez a modell érvényes Magyarországra is, ahol a 19. század második és a 20. század első felében intézményesült, klasszikus „egykézés”, amelyet bizonyos tájakon – pl. Ormánság – az osztott öröklés jogszokása miatt a paraszti földtulajdon elaprózódásának félelme váltott ki elsősorban. Az egy gyermek születésének gyakorlata a 20.

század közepétől már egy megváltozott társadalmi – gazdasági környezetben, a nők tömeges munkaerőpiaci foglalkoztatottsága miatt született újjá, amelyben immár a városi népesség vesz részt nagyobb arányban. A 2019-ben bevezették Magyarországon a Családvédelmi akciótervet, ami nagy sikert hozott: az első három hónapban 27.259 babaváró támogatási szerződést kötöttek. E mellett a nagycsaládosok lehetőséget kaptak autótársírlási támogatásra, bővítették a CSOK-ot használt lakás vásárlásra, a jelzálog hitelekkel elengednek 1-1 millió forintot gyermekszületéskor, a 4 vagy több gyermekes anyák SZJA mentességet kaptak, fejlesztették a bölcsődei ellátást és bevezették a nagyszülői GYED-et (Pári et al. 2019).

6. ábra: Gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Kelet-Közép-Európában

Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

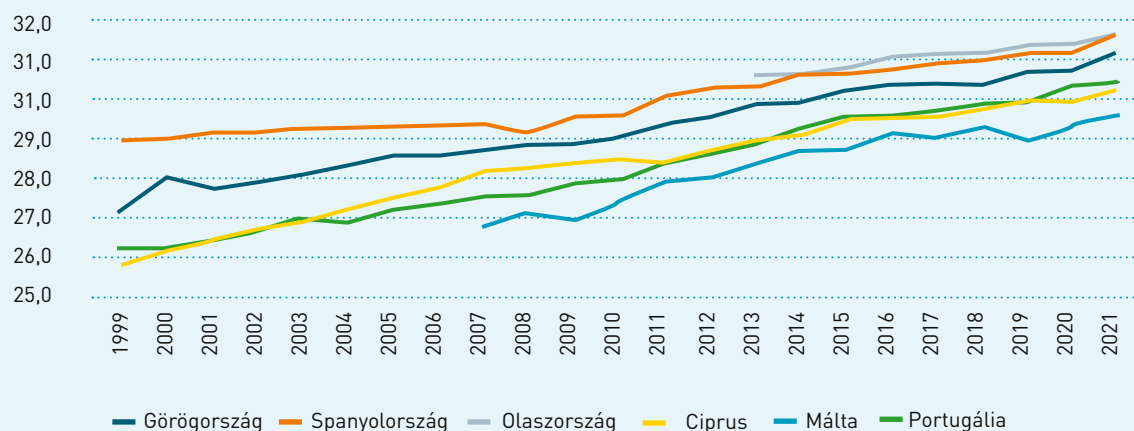
Dél-európai gyermekvállalási mintázat

Dél-Európában a három vagy annál több gyermek vállalása egyre kevesebb családban fordul elő. Olaszországban a gyermekgondozás továbbra is a hagyományos családon belüli szerepekre épül, amely szerint amíg a szülők dolgoznak, addig a nagyszülők gondoskodnak a gyermekről, azonban ez az utóbbi időben csökkenő tendenciát mutat. Az óvodáskorú gyermekek számára biztosított gyermekgondozási lehetőségek nem egyeztethetők össze mindkét szülő teljes munkaidős foglalkoztatásával, ezért a szakmai karrierre vágyó nőknek

sok esetben le kell mondaniuk az anyaságról. Tovább csökkenti a dél-európai gyermekvállalási kedvet a magas munkanélküliség, illetve a munkaerőpiaci bizonytalanság, amely főként a fiatalokat érinti. A szülői házból való késői „kirepülés” és a munkaerőpiaci bizonytalanság a gyermekvállalás halasztásával jár együtt, ami hozzájárul a magas gyermektelenségi arányhoz és az általánosan alacsony termékenységi szinthez (Zeman et al. 2018).

7. ábra: Első gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Dél-Európában

Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

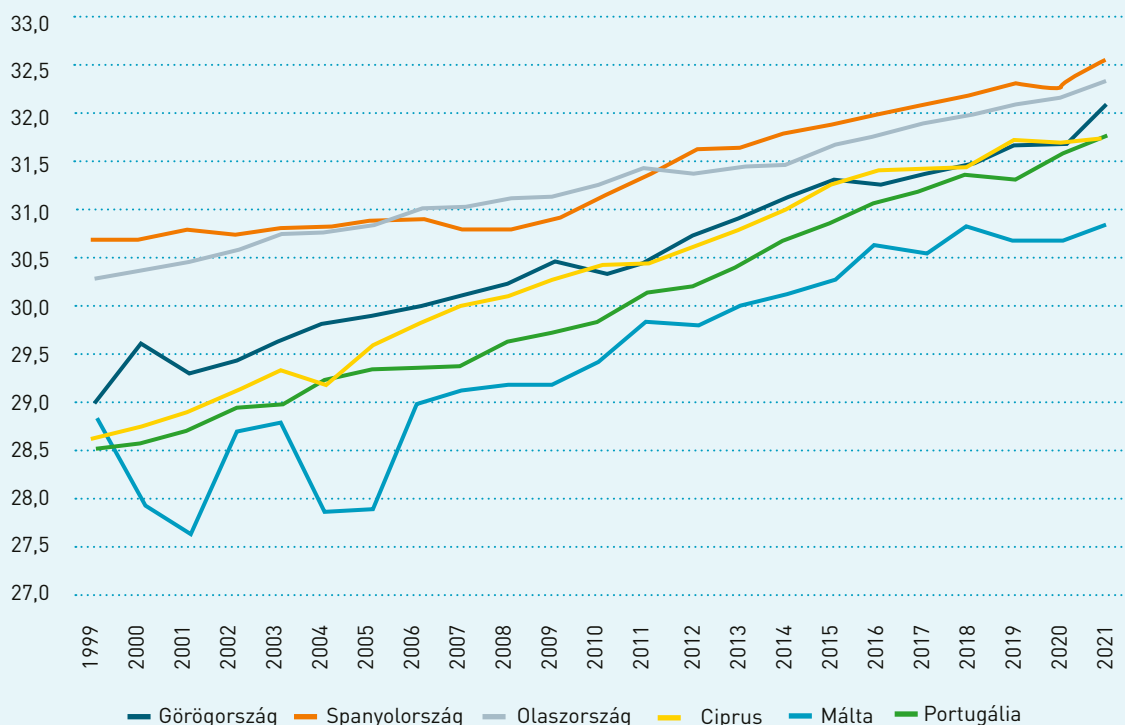
Olaszország és Spanyolország országos szinten hasonló teljes termékenységi arányszámmal rendelkezik, de alacsonyabb területi szinten vizsgálva Olaszország esetében jelentős regionális, észak-déli mintázatban kimutatható különbség figyelhető meg, míg Spanyolországban a legtöbb tartományban hasonló a teljes termékenységi arányszám értéke. Ennek oka az eltérő társadalmi értékekben keresendő, ugyanis Dél-Olaszországban az európai értékfelmérések (EVS, ESS) szerint konzervatívabb értékrendet, klasszikusabb családmódot követnek, ami a gyermekvállalási szándékot, valamint a nők munkaerőpiaci részvételét is erősen befolyásolja (Arpino–Tavares 2013).

Olaszországot tartósan nagyon alacsony termékenységi szint jellemzi. Annak ellenére, hogy a teljes termékenységi arányszám 2009-ben elérte

az 1,41 körüli értéket, előtte több, mint 15 éven keresztül 1,35 alatti érték volt jellemző (Caltabiano et al. 2009). A teljes termékenységi arányszám azonban a 2010-es évek vége óta újra csökken, 2020-ra az 1,24-es értékkel történelmi mélypontra jutott (Eurostat 2021). A gyermekvállalási életkor társadalmi csoportok közötti alakulásának vizsgálata szerint, az egyetemi diplomával rendelkező nők 30 éves koruk fölött pótolják az elhalasztott gyermekvállalást. Ez főként a fiatal, észak-olasz, diplomás nők körében figyelhető meg (Caltabiano et al. 2009).

Az Európai Unió országai közötti és az azokon belüli különbségek rámutatnak, hogy a termékenység regionális különbségeinek értelmezéséhez olyan elméleti modellekre van szükség, melyek által jobban megérthető az életpálya különböző dimenzióinak összetett kölcsönhatása.

8. ábra: Gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Dél-Európában
Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

A kisebb földrajzi léptékű adatkészletek felhasználásával mélyebb megértés nyerhető a regionális és helyi körülmények, valamint az emberek gyermekvállalási döntései közötti kapcsolatról. Ezek

közé tartoznak az anyagi és intézményi infrastruktúra, a gazdasági és társadalmi-strukturális tényezők, a kulturális tényezők és a társadalmi kontextusba való beágyazottság. Az életpálya

megszervezésének helyi feltételeit az egyének bizonyos mértékig képesek módosítani, vagy egy másik régióba költözéssel kitérni előlük. A regionális feltételek, a népesség termékenységi viselkedése

és a migrációs folyamatok közötti összetett összefüggések feltárásához a longitudinális elemzési keret a legmegfelelőbb módszertan. (Basten et al. 2012).

Észak-európai gyermekvállalási mintázat

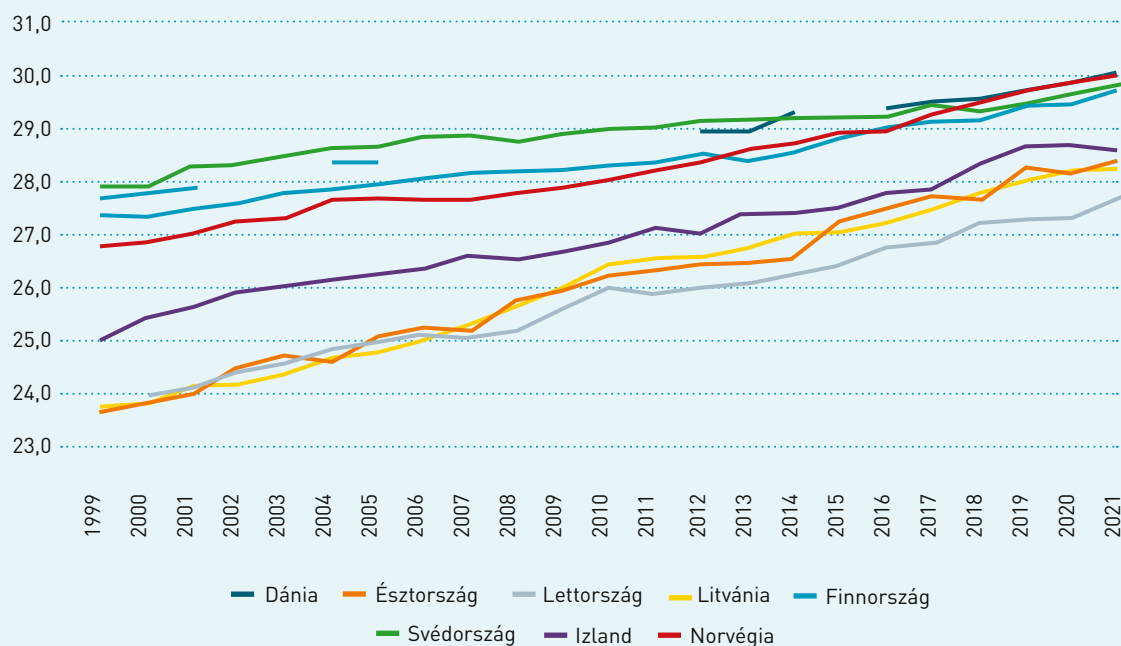
Az észak-európai országok lakosai sajátos gyermekvállalási mintát követnek. Az első gyermek megszületését sok esetben későbbre halasztják, így a fiatalabb kohorszokban magas a gyermektelenek aránya. A gyermektelenek aránya növekszik, azonban a teljes termékenységi arányszám stagnál, ami azt jelenti, hogy akik gyermeket vállalnak, általában többet is vállalnak. Az iskolai végzettség és a végső gyermekszám között pozitív összefüggés (termékenységi rés) áll fent, azonban egyedülállóvá teszi az észak-európai termékenységi mintázatot, hogy az iskolai végzettség csak gyenge összefüggésben áll a gyermekvállalással. Ennek oka, hogy a magasabb iskolai végzettségűeknél bár megfigyelhető a gyermekvállalás elhalasztása, de a végzettség megszerzését követően gyorsan bepótolják az elmaradást. A skandináv országok közötti különbségek a medián női gyermekvállalási kor, a termékenység elhalasztásának időpontja, a végső gyermektelenség és az iskolai végzettség összefüggései mentén mutatkoznak (Andersson et al. 2009). Az északi országokban a termékenység általános csökkenése figyelhető meg a kedvező jellemzőik ellenére. Finnország esetében magyarázható lenne a termékenységcsökkenés azzal, hogy a többi északi országgal ellentétben kevesebbet tesz a munka és a családi élet összeegyeztethetősége érdekében. Ebben az országban preferálják, hogy az anya maradjon otthon a gyermekével; az apakvótát viszonylag későn vezették be, és az apák körében alacsony a szülői szabadság igénybevétele; alacsony a részmunkaidős foglalkoztatás aránya; és az elmúlt években nem voltak sikeresek az apakvóta meghosszabbítására vagy a gyermek otthongondozási támogatásának lerövidítésére tett kísérletek (Hellstrand et al. 2021).

Az észak-európai országokban 2010-ben kezdődött időszakos termékenységcsökkenés megfigyelhető más, viszonylag magas termékenységű országok-

ban is, például Franciaországban, Írországban, az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban. Az észak-európai országok, Finnország kivételével, továbbra is a termékenységi rangsor élén maradhatnak Európában, bár a korábbinál alacsonyabb szinten. A termékenység valószínűleg még alacsonyabb lenne a munka és a család összeegyeztetését támogató regionális politikák hiányában (Hellstrand et al. 2021).

Feltehető a kérdés, igazolható-e, hogy az első gyermek születésének elhalasztása végső soron az általános termékenység csökkenéséhez vezet? Számos kutatás azt mutatja, hogy ez ilyen direkt összefüggésben nem mindig igazolható. Összességében igaz, hogy a gyermekvállalás korai elkezdése magasabb számú gyermek születésével jár együtt, de ez az összefüggés minden vizsgált északi országban a legidősebb kohorszok esetében volt a legerősebb, és az egyre fiatalabb kohorszok esetében ez az összefüggés gyengült. Norvégiában és Svédországban a különbség a kohorszok között egyértelműen gyengült, míg Dániában és Finnországban a gyengülés kevésbé volt kifejezett. Ha figyelembe vesszük a gyermekvállalási magatartás és a termékenység helyreállításának kérdéseit, azt látjuk, hogy a legtöbb esetben a fiatalabb kohorszok megváltoztatták a gyermekvállalási viselkedésüket. A fiatalabb kohorszokban kevesebb gyermeket vállaltak fiatalon, mint az idősebb kohorsz tagjai, azonban 45 éves korukra kompenzálták a hátrányukat, tehát későbbre időzítették a gyermekvállalást. Ez azt jelzi, hogy a termékenység elhalasztása nem szükségszerűen jár kevesebb gyermekkel (Andersson et al. 2009). Az észak-európai országok közül Izlandon, Norvégiában és Finnországban erőteljesen csökken a termékenység, míg Dániában és Svédországban enyhe termékenységcsökkenés vagy stagnálás figyelhető meg (Hellstrand et al. 2021).

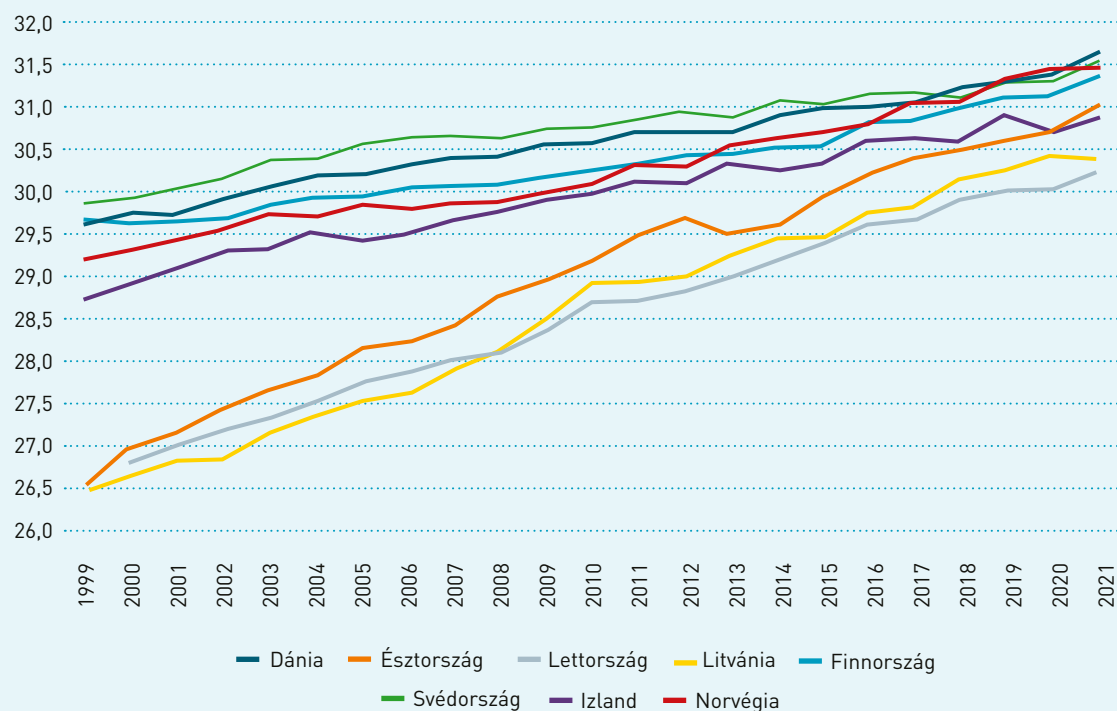
9. ábra: Első gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Észak-Európában és a Baltikumban
 Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

A gyermekvállalás elhalasztásának hosszú távú tendenciája ellenére a termékenység a skandináv országokban korábban stabil maradt, mivel az idősebb korosztályokban az elhalasztott gyermekvállalást bepótolták (Andersson et al. 2009). Úgy tűnik, a bőkezű, gyermekvállalást támogató családpolitika ellenére sem fog a korábban mért, elhalasztott gyermekvállalás a korábbihoz hasonló arányban megtörténni (Hellstrand et al. 2021). Valamennyi északi országban megfigyelhető, hogy növekedett a gyermektelenek aránya. A skandináv országokban megfigyelt csökkenést azonban más tényezők befolyásolják. Ezen országok közül Svédországban a leghosszabb és legrugalmasabb a szülői szabadság, Izlandon a legegyszerűbb a szülői szabadság a nemek között és Norvégiában a leghosszabb az apáknak szánt fizetett szülői szabadság. A legtöbb skandináv országban az apák általában teljes mértékben kihasználják a szülői szabadságot és a legtöbb gyermeket már korán beíratták a bölcsődébe (Hellstrand et al. 2021). A végleges gyermektelenség leginkább az alacsonyabb végzettségű nők körében növekedett,

akik kevésbé profitálnak abból a szakpolitikából, amely segít összeegyeztetni a munkát a családi élettel. A gyermekvállalás alternatív költségeinek csökkentése fontosabb lehet a magasabb iskolai végzettségű nők és párok számára, mint az alacsonyabb végzettségűeknek, mivel az előbbiek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a kétkeresős modellnek. A skandináv termékenységszökkenés mögött álló mechanizmusok eltérnek a más európai országokban azonosítottaktól. Azonban a skandináv országok különböző népesség alcsoportjai hasonló időszaki termékenységi trendekkel rendelkeztek: a termékenységi ráták csökkentek mind az bevándorló háttérű, mind nem bevándorló háttérű nők, valamint az összes iskolázottsági csoport esetében is, ugyanakkor az elsőszülések aránya gyorsabban csökkent az alacsonyabb iskolai végzettségű nők körében 2014 óta. A termékenységi szintek szubnacionális regionális különbségei ellenére a skandináv országokban a termékenység a városi és a vidéki régiókban egyaránt csökkent (Hellstrand et al. 2021).

10. ábra: Gyermekvállalás átlagos női életkorának változása Észak-Európában és a Baltikumban
 Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

A nők gyermekvállalási szándékaira és gyakorlatára ható tényezők

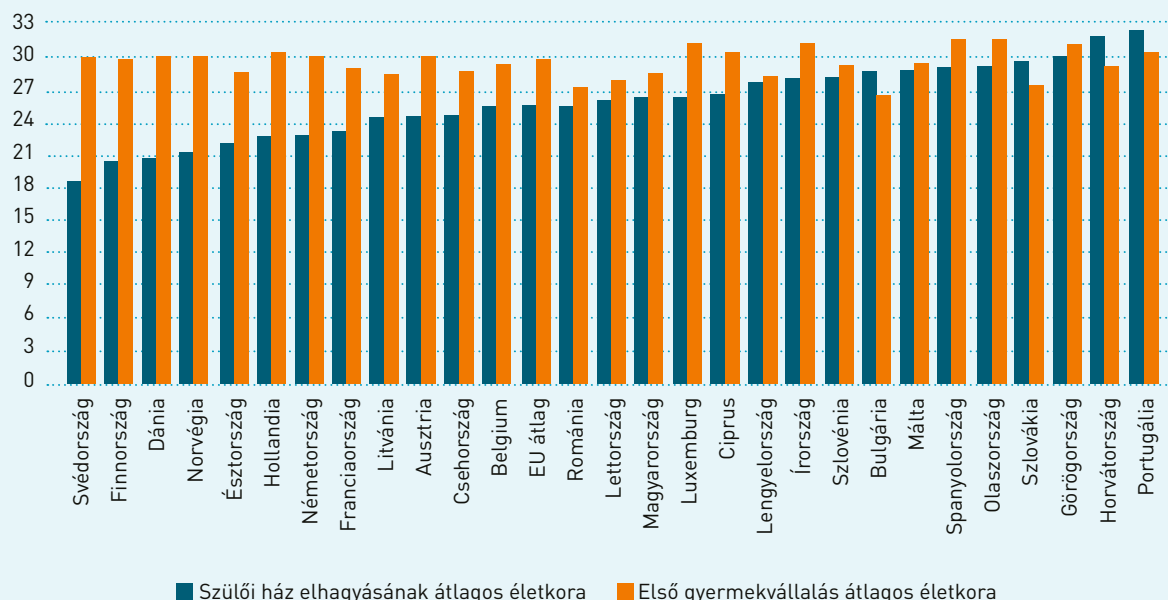
Anőkgyermeekvállalására különböző minták, objektív és szubjektív tényezők hatnak. A kontextus, amelyben az emberek termékenységi szándékai kialakulnak, fontos részét képezi a regionális családi rendszereknek. A családi rendszerek hatásával vannak az emberek gyermekekkel kapcsolatos attitűdjeire és szubjektív normáira, amelyek befolyásolják a termékenységi szándékokat. Az olyan régiókban, mint például Olaszország, ahol gyakoribb a rokonság együttélése, a rokonok által nyújtott társadalmi támogatás szintje általában magasabb. Az erőforrások versenyzése miatt a nagyobb támogatási kötelezettségek gyakran növelik a középső generáció terheit a szülők és gyermekek gondozásában, ami nehezíti a gyermekvállalást és az emberek termékenységi szándékainak csökkenésével jár. A rokonok közelsége pozitív hatást gyakorol a család bővítésére, a gyermekekkel kapcsolatos attitűdökre és a szubjektív normákra a gyermekes válaszadók esetében. Míg az első

gyermek születése magasabb alternatív költségekkel, például a munkahely elhagyásával jár, addig a magasabb rendű születési események nagyobb mértékben függenek a társadalmi támogatás elérhetőségétől, akár a szociálpolitikán, akár a rokoni támogatáson alapulva (Mönkediek 2018).

Mindezek alapján a gyermekvállalást néhány kiemelt tényező (rokoni, baráti, ismerősi hálózatok; vallásosság; lakóhely, lakókörnyezet; iskolázottság; család- és szociálpolitika) összefüggésében tárgyaljuk. Nem állítjuk, hogy ezeken túl ne léteznének a gyermekvállalásra ható egyéb tényezők, mint például a család- és gyermekvállalás médiában közvetített mintái és gyakorlatai (celebek bulvár élete, népszerű TV-sorozatok és –műsorok stb.), de ezek egzakt módon kevésbé mérhetők.

A rokonsági hálózatok területi és társadalmi változásokat mutatnak, amelyek befolyásolják az egyének és a családok életét. A városi és a vidéki

9. ábra: A szülői ház elhagyásának és az első gyermekvállalásának átlagos életkora a nők esetében (2021)
 Forrás: Eurostat (2022) alapján saját szerkesztés

területeken élők közötti különbségek jelentősek lehetnek a rokonsági hálózatok kialakulása és funkciója szempontjából. A társadalmi osztály is befolyásolja a rokonsági hálózatok méretét, összetételét és funkcióját. A rokonsági hálózatok a társadalmi mobilitás és a társadalmi integráció fontos elemei, és jelentős szerepet játszanak a társadalmi kapcsolatok, valamint a támogatás kialakulásában. A rokonsági hálózatok folyamatosan változnak a társadalmi és földrajzi térben, és fontos szerepet játszanak az egyének és a családok életének alakulásában (Murphy 2008). A társadalmi interakciók hozzájárulnak a termékenységi döntésekhez. A legjelentősebb befolyással a partner, a szülők, a testvérek, a barátok és a kollégák rendelkeznek. A gyermekvállalás időzítésében szerepet játszhat a nő anyjának tervezhető (remélt) segítségnyújtása a gyermekgondozásban. Bár a fizikai távolság sokszor akkor a legkisebb, amikor a nő együtt él az anyjával, azonban ilyenkor sokszor még oktatásban vesz részt és/vagy nem rendelkezik önálló egzisztenciával, így erősebb a gyermekvállalást hátráltató tényezők hatása, mint az azt elősegítő (nagy)anyai támogatás. Azok a nők, akik számíthatnak a jövőben anyai segítségnyújtásra a gyermekgondozással kapcsolatban, nagyobb

valószínűséggel vállalnak gyermeket, mint azok, akiknek az anyja nem vagy nehezen érhető el számukra. Másfelől azok a nők, akik erősebb nyomást éreztek a szüleik részéről a gyermekvállalás ösztönzésére, gyorsabban döntöttek annak megvalósításáról. Összességében elmondható, hogy az idősebb generáció részéről elvárásoknak van kitéve a fiatalabb generáció, de ez fordítva is igaz, ezért mindkét generáció elvárásai elősegítik a fiatalabb generáció gyermekvállalási döntésének meghozatalát (Pink 2018). A gyermekvállalást befolyásoló társadalmi tényező lehet a vizsgált személy környezetében élők, például barátok, volt osztálytársak gyermekvállalása. Közgazdaságtani szempontból nézve a barátok közötti termékenységi befolyás egyfajta költségmegosztási stratégia része is lehet. A szülői életformára áttérés jelentős életmódbeli változást jelent, amihez legjobban egy másik szülő tud alkalmazkodni. Éppen ezért az ilyen jellegű barátságokat a legkönnyebb fenntartani. Szelekciós és kontextuális hatások nélkül, a barát gyermekvállalása pozitívan befolyásolja az egyén szülővé válásának valószínűségét. Ez a hatás rövid távú és fordított U-alakú: az egyén gyermekvállalási kockázata a barát gyermekvállalása után nőni kezd, körülbelül két évvel később

éri el a csúcspontját, majd csökken. A társadalmi interakciós mechanizmusok, különösen a társadalmi tanulás és a költségmegosztás dinamikája elsődleges szerepet játszik a gyermekvállaláshoz vezető racionális döntéshozatali folyamatban (Balbo – Barban 2014). A társadalmi hálózatok elmélete szerint az egyéni termékenység viselkedésétől és az egyének közötti interakciók szerkezetétől. A társadalmi mechanizmusok, mint például a társadalmi tanulás, a társadalmi nyomás, a társadalmi terjedés és az erőforrások társadalmi cseréje, befolyásolják az egyének gyermekvállalással kapcsolatos hiedelmeit és normáit, valamint a tényleges és észlelt lehetőségeket és korlátokat, amelyek a gyermekvállalási döntéseiket alakítják (Bernardi – Klärner 2014).

A vallásosság fontos tényező a termékenységi szándék és gyermekvállalás előrejelzésében, mert a vallásos személyek általánosságban több gyermeket terveznek és vállalnak is, mint a nem vallásosak. A vallásos és nem vallásos személyek különböznek a családról alkotott terveikben. A válásossága hatása a nőknél erősebben befolyásolja a gyermekvállalást, mint a férfiaknál. A termékenységi szándék kognitív-szociális modellje alapján ezek az eredmények úgy értelmezhetők, hogy a vallásos és a nem vallásos környezetben felnőtt emberek gyermek- és serdülőkorban eltérő sémákat alakítanak ki a családról és a gyermekekről. A vallásos személyek (különösen a nők) végül több gyermeket vállalnak (35-44 éves korukban), ami tükrözi több gyermek vállalásának szándékát; ez a hatás a nyugat-európai országokban a legerősebb. A vallásos személyek számára fontosabbak lehetnek a szubjektív társadalmi normák (Buber-Ennser – Berghammer 2021). A legtöbb vallásban vannak olyan viselkedési normák, melyek kapcsolatban állnak a gyermekvállalással. Ez nem minden vallásra igaz, valamint néhány vallás megváltoztatta a múltban érvényes szabályait olyan kérdésekkel kapcsolatban, mint a fogamzásgátlás vagy az abortusz. Gyermekvállalást befolyásoló vallási szabály lehet a fogamzásgátlással, a nemi szerepekkel vagy a családi élettel kapcsolatos, mindezek egy olyan elmélet köré építve, amely az értékeket és normákat a demográfiai viselkedés konkrét formáival kapcsolja össze. Általánosságban elmondható, hogy a vallások pronatalisták, ezzel pedig a magasabb termékenységet

ösztönzik (Murphy 2008). Olaszországban a múltban a vallásosság és a házasság szorosan összekapcsolódott egymással. Az olasz demográfusok és szociológusok egyetértenek abban, hogy a vallásosság pozitívan kapcsolódik a házassághoz. Azonban a vallásosság akadályozhatja a házasságon kívüli együttélést. Olaszországban a római katolikus egyház erős befolyással rendelkezik abban a tekintetben, hogy a házasság legyen a preferált párkapcsolati forma, azonban a válás bürokratikus jellege visszatarthatja a fiatalokat a házasságtól. Regionális szinten nagy eltérés van abban, hogy a házasságot mennyire tekintik értéknek, e tekintetben délen tradicionálisabb, míg északon modernebb az értékrend (Vignoli–Salvini 2014). A termékenységi szint a városi és vidéki térségekben eltérő, melynek oka sokrétű, és Európában nem egységes. Az egyének gyermekvállalási döntésében fontos szerepet játszanak a gazdasági tényezők is. A gyermekvállalás időigényes szerep, mely a neoklasszikus közgazdaságtan-elmélet szerint versenyez más karrierépítési és profit-maximalizálási célokkal. A gyermek beiskolázási költségei, a napi tevékenységek megváltozása, a gyermekgondozás és az étellemezés magas költségei csökkenthetik a gyermekvállalási kedvet, és így a termékenység szintjét is. A lakásszerkezet és a lakhatási költségek régióként eltérőek. A lakások kisebb lakóterei arra kényszeríthetik a családokat, hogy a helyszűke miatt korlátozzák gyermekvállalásukat. Különösen úgy, hogy egyre szélesebb körben elterjedő minta, sőt norma a gyerekszoba, amelynek kialakítása megnehezíti az egyéb, otthonhoz köthető funkciók, mint a férfi és női munkavégzés, a pihenés, a reprezentáció stb. konfliktusmentes biztosítását. A magas lakhatási költségek arra ösztönözhetik a családokat, hogy a városközpontból vidéki vagy külvárosi környezetbe költözzenek, ha több gyermeket szeretnének vállalni. A gazdasági fejlődés a városi és vidéki területek között egyenlőtlenül zajlott le az iparosodás és más tőkefejlesztések különbségei miatt. A természeti erőforrások vagy a tőkebefektetések egyenlőtlen eloszlása még fejlett környezetben is befolyásolhatja a régiók termékenységi szintjét (Campisi et al. 2020). Azok a nők, akik városi környezetben élnek, nagyobb valószínűséggel valósítják meg gyermekvállalási szándékaikat, mint akik vidéken élnek. A városi környezetnek kiemelkedő szerepe van a munka-magánélet egyensúlyának megteremté-

sében, amely fontos tényező a gyermekvállalási szándék megvalósulásában (Riederer–Buber-Enns-er 2019). A kohorszok termékenysége jelentősen változik az egyes régiókban, és az oktatás szintje is jelentős szerepet játszik ebben a változásban. A régiók közötti különbségeknek fontos szerepe van a termékenységi döntések meghozatalában, ezeket a különbségeket pedig figyelembe kell venni a jövőbeli demográfiai tervezés során (Nisén et al. 2021).

Az iskolai végzettség szintje befolyásolja a gyermektelenség mértékét az alacsony termékenyséű országokban. A magasabb végzettségű nők gyakrabban maradnak gyermektelenek, mint az alacsonyabb végzettségűek, mert a magasabb végzettségű nőknek több lehetőségük van a karrierjükre fókuszálni, nehezebben találnak párt a nők az átlagosan magasabb iskolai végzettségük miatt (Erát et al. 2022), és kevésbé valószínű, hogy időt szentelnek a családalapításra. A magasabb végzettségű nők irányában számolnunk kell egyfajta külső „karrier nyomással” is, ami a minél előbbi és minél sikeresebb bizonyításra sarkallja őket a munkaerőpiacon. Évtizedes vita övezi azt a gyakorlatot, amelynek során a munkahelyi felvételi alkalmával a nőknek szegezik a kérdést: „tervez-e a közeljövőben gyermeket vállalni?” Az erre adott nemleges válasz jellemzően növeli felvételük esélyeit. Az alacsonyabb végzettségű nőknek azonban kevesebb lehetőségük van erre, így valószínűbb, hogy a családalapításra fordítanak időt. A kormányzatoknak ösztönözniük kell a magasabb végzettségű nőket is a családalapításra, hogy növeljék a termékenységi szintet az alacsony termékenyséű országokban (Wood et al. 2014). Spanyolországban, az általános termékenységi mintához hasonlóan a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező nők kevesebb gyermeket vállalnak, mint a diplomával nem rendelkezők, de a különbség egyre csökken. A 2008-as gazdasági válság által sújtott, munkanélküli nők függetlenül az iskolai végzettségüktől, csökkentették termékenységüket. Ezzel szemben ugyanebben az időszakban az állandó munkahellyel rendelkező, kevésbé képzett és a magasabb végzettségű nők termékenysége enyhén nőtt. A foglalkoztatási státusz jobban befolyásolja a reprodukzív döntéshozatalt, mint az iskolai végzettség (Ramiro-Fariñas et al. 2017). A gyermekgondosi lehetőségek elérhetősége nagymértékben befolyásolja a kétkeresős

családok gyermekvállalási szokásait. A helyi gyermekgondozási lehetőségeknek jelentős szerepe van a családtervezésben, és a családoknak jelentős kihívást jelent ezek elérhetőségének biztosítása. A formális gyermekgondozás növekvő elérhetősége összeegyeztethetővé teszi a munkavállalást a családalapítással, mivel a gyermeknevelési feladatok magas alternatív költségei csökkennek, mert az anyai és a munkavállalói szerep jobban összeegyeztethetővé válik (Wood–Neels 2019).

A helyi gyermekgondozási lehetőségek és a kétkeresős családmodell közötti pozitív kapcsolat az első gyermek születése esetében a legerősebb. Ez arra utal, hogy a szülés időzítése leginkább az olyan kontextuális tényezőktől függ, mint a gyermekgondozás elérhetősége, azonban a további szülések időzítése kevésbé rugalmas. A kétkeresős párok ugyanis a következő gyermeket az előzőhöz képest optimális körülménnyel szeretnék vállalni, esetleg közelednek a termékenységi kor biológiai határához, vagy éppen csökkenteni akarják a munkaerőpiacon kívül töltött időt. Szükséges a bölcsődék és óvodák férőhelyeinek számát a már megszületett gyermekek számához igazítani. A kormányzatoknak kell lépniük a helyi gyermekgondozási lehetőségek fejlesztése érdekében, hogy elősegítsék a kétkeresős családok gyermekvállalási szokásainak javítását (Wood – Neels 2019). Olaszországban a családpolitika az alacsony termékenység ellensúlyozására igyekezett megkönnyíteni a nők számára a munka és a család összeegyeztethetőségét. Ehhez a 2000-es évektől kezdve olyan részterületekre összpontosított, mint a szülői szabadság, a gyermekgondozás és a részmunkaidős foglalkoztatáshoz való hozzáférés. A magasabb iskolai végzettségű nők általában több anyagi erőforrással rendelkeznek, amelyek szükségesek az olyan szolgáltatások kifizetéséhez, mint a nem állami gyermekgondozási szolgáltatások. Ennek következtében az alacsonyabb iskolázott nők jövőbeli termékenysége csökkenhet, mert ők nem férnek hozzá a gyermekneveléshez szükséges magáninfrastruktúrához. Egyelőre körükben még magasabb a termékenységi szint, mint a diplomásoknál, de az alacsonyabb végzettségűeknél csökkenő tendencia mutatkozik (Caltabiano et al. 2009). Észak-Európa és Nyugat-Európa országaiban a nők számára könnyebbé tette a családpolitika a munka és a család összeegyeztethetőségét. A legtöbb országban magas

szintű gyermekgondozási ellátás, anyagi támogatás, vagy gyermekvállalást ösztönző politika segíti a munka és család összeegyeztethetőségét. Hollandiában ennek ellenére az egykeresős csa-

ládmodell elfogadott, valamint támogatják a nő munkavállalását részmunkaidőben (Zeman et al. 2018).

Konklúzió

Az Európai Unió országaiban általánosnak mondható, hogy a nők átlagosan egyre később szülik meg első gyermeküket, amely még nem vezet feltétlenül a társadalmak belső reprodukcióját végképp veszélyeztető általános gyermektelenséghez. A közös jellemzők mellett azonban szembetűnő regionális különbségek is kimutathatóak a gyermekvállalási mintázatok között, amit elsősorban az olyan tényezők befolyásolnak, mint a rokon-, baráti és ismerősi hálózatok, melyek egyrészt konkrét, személyes tapasztalatok átadásával segítik a gyermekvállalást, másrészt a közeli rokonok és barátok fontos szerepet kaphatnak a gyermekek nevelésében, tervezhetően terheket vehetnek le a szülők válláról. Azokban az országokban, amelyekben a társadalmi hálózatok sűrűbben szövöttek és jobban működnek, ahol például a generációk együttélése általános norma, ott hamarabb és könnyebben vállalnak gyermeket a nők. A válásosság szintje is közvetlen hatással van a gyermekvállalásra, elég csak a fogantatás vagy a művi terhességmegszakítás megítélését figyelembe venni. Az nem új megállapítás, hogy az iskolázottság szintje vagy a lakóhely, a lakókörnyezet hat a gyermekvállalásra, az adatok alapján inkább az lehet a meglepő, hogy a városi környezetben könnyebben születnek meg a gyermekek, hiszen ott

könnyebb megteremteni a munka és a magánélet egyensúlyát, amely fontos tényező a gyermekvállalási szándék megvalósulásában.

A népesedési folyamatok tervezésében és támogatásában ugyan a jövőben fontos lehet azon nők bevonása is, akik vagy csak a karrierjükre fókuszálva egyáltalán nem kívánnak gyermeket vállalni, vagy épp ellenkezőleg, akár a munkahelyi karrierjük feladásával a főállású anyai életpályát kívánják bejárni, az adatok azt mutatják, hogy az európai nők statisztikailag alapvetően a kétkeresős családi modell keretében vállalnak gyermeket. Ez pedig azt jelenti, hogy az általános család- és szociálpolitika akkor és ott (lehet) eredményes, ahol ezt a két szerepet, a munkahelyen dolgozó nő és a családanya szerepeit igyekeznek egyszerre vonzóvá tenni, harmonizálni, „akadálymentesíteni”. Fontos annak felismerése is, hogy az Európai Unió államaiban, illetve a különböző régiókban eltérőek a nők gyermekvállalási szándéka és megvalósítása mögött húzódó tényezők, amelyek történetileg és kulturálisan gyakran mélyen gyökereznek. A családpolitikában ezeket a regionális különbségeket szükséges figyelembe venni, ugyanakkor az eltérő gyakorlatok és tradíciók ismerete hasznos lehet a gyermekvállalást támogató beavatkozások tervezése során.

Felhasznált irodalom

- Andersson, G. – Rønsen, M. – Knudsen, L. B. – Lappegård, T. – Neyer, G. – Skrede, K. – Teschner, K. – Vikat, A. (2009). Cohort fertility patterns in the Nordic countries. *Demographic Research*, 20, pp. 313–352. <http://www.jstor.org/stable/26349318>
- Arpino, B. – Tavares, L.P. (2013). "Fertility and Values in Italy and Spain: A Look at Regional Differences within the European Context." *Population Review*, vol. 52 no. 1, 2013. Project MUSE, doi:10.1353/prv.2013.0004.
- Balbo, N. – Barban, N. (2014). Does Fertility Behavior Spread among Friends? *American Sociological Review*, 79(3), pp. 412–431. <http://www.jstor.org/stable/43187547>
- Bali J. (2022). A standardizálódó életútmodell mint a magyar fiatalok által vágyott gyermek(ek) megszületésének akadályai. In: Aczél Petra szerk.: *Család – Gyermek – Jövő. Tanulmányok a családtudomány köréből*. Budapest, KINCS. pp. 111–145.
- Basten, S. – Huinink, J. – Klüsener, S. (2012). Spatial Variation of Sub-national Fertility Trends in Austria, Germany and Switzerland. *Comparative Population Studies*, 36(2-3). <https://doi.org/10.12765/CPoS-2011-08>

Bernardi, L. – Klärner, A. (2014). Social networks and fertility. *Demographic Research*, 30, pp. 641–670. <http://www.jstor.org/stable/26348213>

Buber-Ennsner, I. – Berghammer, C. (2021). Religiosity and the realisation of fertility intentions: A comparative study of eight European countries. *Popul Space Place*. 27:e2433. <https://doi.org/10.1002/psp.2433>

Caltabiano, M. – Castiglioni, M. – Rosina, A. (2009). Lowest-low fertility: Signs of a recovery in Italy? *Demographic Research*, 21, pp. 681–718. <http://www.jstor.org/stable/26349359>

Campisi, N. – Kulu, H. – Mikolaj, J. – Klüsener, S. – Myrskylä, M. (2020). Spatial variation in fertility across Europe: Patterns and determinants. *Popul Space Place*. 26:e2308. <https://doi.org/10.1002/psp.2308>

Engler, Á. – Pári, A. (2022). A család jövője – az elsődleges szocializációs közeg társadalmi szerepváltozása, SZÁZADVÉG 3 pp. 11–34., 24 p.

Erát D. – Huszár Á. – Füzér K. (2022). Társadalmi mobilitás és partnerszelekció, Tárki: Társadalmi Riport 2022 pp. 195–206 https://tarki.hu/sites/default/files/2022-12/193_206TRIP2022_EratHuszarFuzer.pdf

Eurostat (2021). Women in the EU are having their first child <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210224-1>

Eurostat (2022). Fertility statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics

Hellstrand, J. – Nisén, J. – Miranda, V. – Fallesen, P. – Dommermuth, L. – Myrskylä, M. (2021). Not Just Later, but Fewer: Novel Trends in Cohort Fertility in the Nordic Countries. *Demography*, 58(4), pp. 1373–1399. <https://www.jstor.org/stable/48687174>

Mönkediek, B. – Bras, H. (2018). Family Systems and Fertility Intentions: Exploring the Pathways of Influence. *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie*, 34(1), pp. 33–57. <http://www.jstor.org/stable/45178590>

Murphy, M. (2008). Variations in Kinship Networks across Geographic and Social Space. *Population and Development Review*, 34(1), pp. 19–49. <http://www.jstor.org/stable/25434657>

Nisén, J. – Klüsener, S. – Dahlberg, J. et al. (2021). Educational Differences in Cohort Fertility Across Sub-national Regions in Europe. *Eur J Population* 37, pp. 263–295 <https://doi.org/10.1007/s10680-020-09562-0>

Nyírády, A. – Pári, A. – Székely, A. – Trieb, M. (2022). A különböző családtámogatási formák fontosságának megítélése, In: Engler, Á; Purebl, Gy.; Susánszky, É.; Székely, A. (szerk.) *Magyar Lelkiállapot 2021. Család- egészség - közösség: Hungarostudy 2021 tanulmányok*, Budapest, Magyarország: Kopp Mária Intézet a Családokért KINCS (2022) pp. 169–189., 21 p.

Pink, S. (2018). Anticipated (Grand-)Parental Childcare Support and the Decision to Become a Parent. *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie*, 34(5), pp. 691–720. <http://www.jstor.org/stable/45178627>

Pári, A. – Varga, A. – Balogh, E. (2019). Magyar családpolitikai folyamatok a Családvédelmi Akcióterv 2019. szeptember végén rendelkezésre álló eredményeinek tükrében, KAPOCS 3-4 pp. 12–25., 14 p.

Ramiro-Fariñas, D. – Viciano-Fernández, F. J. – Cobo, V. M. (2017). Will highly educated women have more children in the future? In Southern Europe, it will largely depend on labour market conditions. *Vienna Yearbook of Population Research*, 15, pp. 49–54. <https://www.jstor.org/stable/26506099>

Riederer, B. – Buber-Ennsner, I. (2019). Regional context and realization of fertility intentions: the role of the urban context, *Regional Studies*, 53:12, pp. 1669–1679, DOI: 10.1080/00343404.2019.1599843

©ev iková, H. – Raftery, A. E. – Gerland, P. (2018). Probabilistic projection of subnational total fertility rates. *Demographic research*, 38, pp. 1843–1884. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.38.60>

Vignoli, D. – Salvini, S. (2014). Religion and union formation in Italy: Catholic precepts, social pressure, and tradition. *Demographic Research*, 31, pp. 1079–1106. <http://www.jstor.org/stable/26350089>

Wood, J. – Neels, K. – Kil, T. (2014). The educational gradient of childlessness and cohort parity progression in 14 low fertility countries. *Demographic Research*, 31, pp. 1365–1416. <http://www.jstor.org/stable/26350100>

Wood, J. – Neels, K. (2019). Local Childcare Availability and Dual-Earner Fertility: Variation in Childcare Coverage and Birth Hazards Over Place and Time. *Eur J Population* 35, pp. 913–937 <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9510-4>

Zeman, K. – Beaujouan, É. – Brzozowska, Z., & Sobotka, T. (2018). Cohort fertility decline in low fertility countries: Decomposition using parity progression ratios. *Demographic Research*, 38, pp. 651–690. <http://www.jstor.org/stable/26457059>

Melléklet

Teljes termékenységi arányszám, 1960–2020 (egy nőre jutó éves születések száma) Forrás: Eurostat 2021(demo_find)

	1960	1970	1980	1990	2000	2001	2010	2018	2019	2020	2021
EU	:	:	:	:	:	1,43	1,57	1,54	1,53	1,50	1,53
Belgium	2,54	2,25	1,68	1,62	1,67	1,67	1,86	1,62	1,58	1,55	1,60
Bulgária	2,31	2,17	2,05	1,82	1,26	1,21	1,57	1,56	1,58	1,56	1,58
Csehország	2,09	1,92	2,08	1,90	1,15	1,15	1,51	1,71	1,71	1,71	1,83
Dánia	2,57	1,95	1,55	1,67	1,77	1,74	1,87	1,73	1,70	1,68	1,72
Németország	:	:	:	:	1,38	1,35	1,39	1,57	1,54	1,53	1,58
Észtország	1,98	2,17	2,02	2,05	1,36	1,32	1,72	1,67	1,66	1,58	1,61
Írország	3,78	3,85	3,21	2,11	1,89	1,94	2,05	1,75	1,71	1,63	1,78
Görögország	2,23	2,40	2,23	1,39	1,25	1,25	1,48	1,35	1,34	1,39	1,43
Spanyolország	:	:	2,22	1,36	1,22	1,23	1,37	1,26	1,23	1,19	1,19
Franciaország	:	:	:	:	1,89	1,90	2,03	1,87	1,86	1,83	1,84
Horvátország	:	:	:	:	:	1,46	1,55	1,47	1,47	1,48	1,58
Olaszország	2,40	2,38	1,64	1,33	1,26	1,25	1,46	1,29	1,27	1,24	1,25
Ciprus	:	:	:	2,41	1,64	1,57	1,44	1,32	1,33	1,36	1,39
Lettország	:	:	:	:	1,25	1,22	1,36	1,60	1,61	1,55	1,57
Litvánia	:	2,40	1,99	2,03	1,39	1,29	1,50	1,63	1,61	1,48	1,36
Luxemburg	2,29	1,97	1,50	1,60	1,76	1,66	1,63	1,38	1,34	1,36	1,38
Magyarország	2,02	1,98	1,91	1,87	1,32	1,31	1,25	1,55	1,55	1,59	1,61
Málta	:	:	1,99	2,02	1,68	1,48	1,36	1,23	1,14	1,13	1,13
Hollandia	3,12	2,57	1,60	1,62	1,72	1,71	1,79	1,59	1,57	1,54	1,62
Ausztria	2,69	2,29	1,65	1,46	1,36	1,33	1,44	1,47	1,46	1,44	1,48
Lengyelország	:	:	:	2,06	1,37	1,31	1,41	1,46	1,44	1,39	1,33
Portugália	3,16	3,01	2,25	1,56	1,55	1,45	1,39	1,42	1,43	1,40	1,35
Románia	:	:	2,43	1,83	1,31	1,27	1,59	1,76	1,77	1,80	1,81
Szlovénia	:	:	:	1,46	1,26	1,21	1,57	1,6	1,61	1,59	1,64
Szlovákia	3,04	2,41	2,32	2,09	1,30	1,20	1,43	1,54	1,57	1,59	1,63
Finnország	2,72	1,83	1,63	1,78	1,73	1,73	1,87	1,41	1,35	1,37	1,46
Svédország	:	1,92	1,68	2,13	1,54	1,57	1,98	1,76	1,71	1,67	1,67
Izland	:	2,81	2,48	2,30	2,08	1,95	2,20	1,71	1,74	1,72	1,54
Liechtenstein	:	:	:	:	1,57	1,52	1,40	1,58	1,48	1,46	1,82
Norvégia	:	2,50	1,72	1,93	1,85	1,78	1,95	1,56	1,53	1,48	1,53

	1960	1970	1980	1990	2000	2001	2010	2018	2019	2020	2021
Norvégia	:	2,50	1,72	1,93	1,85	1,78	1,95	1,56	1,53	1,48	1,53
Svájc	2,44	2,10	1,55	1,58	1,50	1,38	1,52	1,52	1,48	1,46	1,55
Montenegró	:	:	:	:	:	:	1,70	1,76	1,77	1,75	1,76
Észak-Macedónia	:	:	:	:	1,88	1,73	1,56	1,42	1,34	1,31	1,44
Albánia	:	:	:	:	:	:	1,63	1,37	:	1,34	1,31
Szerbia	:	:	:	:	1,48	1,58	1,40	1,49	1,52	1,48	1,52
Törökország	:	:	:	:	:	:	2,04	1,99	1,88	1,76	